

TOPÒNIMS URBANS A PALS (BAIX EMPORDÀ): CLASSIFICACIÓ SEMÀNTICA, ANÈCDOTES I COMENTARIS¹

Anna Maria CORREDOR PLAJA

En aquest article s'hi troba desenvolupat l'esquema de classificació semàntica proposat per als prop de 70 topònims urbans recollits a Pals (noms de barris, carrers i vies urbanes en general). A més a més, he procurat que cadascun dels noms vagi acompanyat d'un breu comentari que explica la seva creació, o d'alguna anècdota o circumstància especial relacionada amb el topònim, com pot ser l'ús d'un renom. M'ha semblat que aquesta informació complementària faria la lectura més amena, alhora que donaria un matís particular a cadascun dels noms.

1. Antropònims: hom troba en aquest grup noms de carrers o barris que són un record d'alguna persona del poble. Ha calgut fer dos subgrups; en el primer hi he inclòs els antropònims que van acompanyats del nom de l'ofici de la persona esmentada. En el segon, hi he inclòs els topònims que no porten cap altra informació que la del nom de la persona.

1.1 Antropònims i oficis: Un desig de conservar el record d'un avantpassat amb l'ofici que va exercir és el que trobem en aquests topònims urbans:

Carrer Avi Rajoler: aquest era el nom amb què el senyor Josep Bofill era conegut de tothom. Va comprar a uns forasters una fàbrica de ceràmica, i ell es va dedicar a la fabricació de rajols i teules. Dedicar-li un carrer sense fer esment del fet que era el rajoler hauria estat un oblit imperdonable.

Placeta del Doctor M. Oliva Prat: arqueòleg, fou una de les persones que va treballar en la restauració del nucli antic. No obstant això, ben poca gent anomena aquesta placeta amb aquest nom, més coneguda per *La Placeta de can Puig* o de *cal Purri*.

---

1. Aquest article és la segona part de la comunicació presentada al *Congrés d'Onomàstica/XVII Col·loqui General* (Barcelona 27-29 febrer 1992) amb el títol "Topònims urbans a Pals (Baix Empordà): de la història a l'ecologia, passant per la devoció i altres motivacions"; per tant, la part d'introducció, les conclusions i la bibliografia les trobareu en les *Actes* del Congrés.

Passeig Arqueològic Doctor Pi Figueres: homenatge merescut a la persona que, reconstruint les restes de l'antic castell, donà un impuls decisiu per a la preservació de la part antiga del poble. Abans de viure al castell, la família Pi Figueres havia viscut a la casa anomenada *Can Mamet*, avi del doctor.

1.2 Antropònims amb només la indicació del nom de la persona:

Passeig d'Aniceta Figueres i Soler: mare del doctor Pi Figueres, exercí de mestra a les escoles de Pals. Popularment, aquest carrer és conegut pel *Camí dels Estudis*, perquè passa al costat de les escoles.

Placeta d'en Bou: els Bou eren una família mitjanament rica.

Passatge Casa Rufina: és un carreró amb la casa Rufina al fons. El cognom Rufi ja es troba documentat l'any 1578. Aquesta casa havia pertangut als amos del *Molí de Pals*.

Carrer Enginyer Algarra: durant l'anomenada "batalla de l'arròs", a principis de segle (1900-1909), Algarra, enginyer agrònom, va tenir un paper decisiu perquè el senyor Pere Coll aconseguís que es revoqués l'ordre segons la qual es prohibia el cultiu de l'arròs a Pals. Popularment, aquest carrer és anomenat *La Carretera*, construïda entre el 1898 i el 1904.

Carrer Enric Fort: enginyer industrial conegut per haver muntar una fàbrica de "descascar" arròs. Aquesta fàbrica era a *can Perals*: quan es va desmantellar, part de la maquinària fou traslladada al *Molí de Pals*.

Carrer de Can Mont: propietari de la casa que ocupa tot el carrer.

Carrer Paul Companyó: propietari de diversos masos (*el mas Sardó, el mas Jofre, can De l'Horta*). Va haver de cedir uns terrenys per tal que es poguessin realitzar unes obres de millora al poble. El carrer és més conegut per *La Pujada de ca la Pruna*².

Carrer Pere Coll i Rigau: després de passar uns quants anys a Cuba, on va fer fortuna, va tornar i lluità fins a aconseguir l'ordre que li permetés de plantar arròs als terrenys del *mas Gelabert*, que comprà el 1894.

Barri Vinyoles: el cognom Vinyoles es troba documentat el 1618. No he pogut esbrinar, però, per quina circumstància especial es va posar aquest nom al barri.

2. El terreny: he inclòs en aquest grup els topònims urbans que han conservat el seu antic nom de zona no edificada. He fet dos subgrups, un per als topònims que fan referència a la composició del sòl i un altre per als que fan al·lusió a l'ús que se'n feia com a zona de cultiu:

---

2. Un informador m'ha explicat que de *Ca la Pruna*, abans se'n deia *Can Gelabert*, que després va ser l'amo del *mas Gelabert*.

2.1 Composició del sòl:

Els Arenals: zona propera al mar, urbanitzada per necessitats turístiques no sempre ben justificades. Abans, havia estat terreny municipal. El senyor Pere Coll ho va comprar i hi va fer una plantació d'atzavares per obtenir fil per lligar les garbes de les collites. En el mas dels Arenals (avui en dia ja no existeix) hi va muntar una destileria per treballar la resina dels pins.

Carrer Els Pedrells: era un terreny on tot eren roques.

Barri Puig Roig: zona de terra vermella; aquesta zona s'anomena també *Ses (Les) Monges*.

Carrer Samària (abans, barri): en la part baixa del poble. Abans de construir-se l'actual carretera que travessa el poble (*Carrer Enginyer Algarra*), el *Carrer Samària* era la via principal del nucli i s'anomenava *El Camí de França*. El topònim *Samària* es troba registrat en el volum XIII de la GEC (1979, p. 114), que en dóna la definició següent: "Barri de Pals (...) al sud del nucli antic". Pel que fa a l'origen del topònim, un informador m'ha explicat que havia sentit dir que la terra que hi havia a *Samària* era molt bona per a fer objectes de ceràmica, i de fet, a la fàbrica que va comprar l'Avi Rajoler es treballava amb aquesta terra, la qual cosa fa pensar que el topònim prové del nom comú "samària", mot que és definit a la GEC (1979, p. 114) com a "una de les terres rares".

2.2 Producte cultivat:

Carrer dels Horts: carrer que travessa una zona actualment urbana i que abans d'ésser edificada era una extensió dedicada al cultiu de l'horta.

Carrer de l'Olivera: per lògica.

Barri de Rodors: per les plantes anomenades "roldors". Aquesta mena de plantes, segons que m'ha explicat un informador, floreixen un cop cada quatre anys i fan unes boles negres que tenen un gust molt bo però que són verinoses. Les fulles eren, o són, utilitzades per adobar pells.

Carrer La Vinya: per lògica.

3. Restes arqueològiques i/o organització actual del territori: he inclòs en aquest grup els topònims que recorden l'antiga organització del poble, vigent encara, i els que esmenten construccions que ja han desaparegut:

*Carrer Abeurador*³: L'Abeurador fou enderrocat per exigències urbanístiques. Recollia l'aigua que baixava de *can De l'Horta* i que travessant *L'Hort del Rector* (anomenat també *L'Hort del senyor Ribes*) anava a parar al *Torrent*.

Carrer de la Creu: en aquest carrer hi havia hagut una creu de ferro.

---

3. A la placa consta encara com a *Calle del Abeurador*.

Barri de Baix i Barri de Dalt: tots dos als Masos de Pals, el primer situat al nord, l'altre, al sud. El *Carrer de Baix* i el *Carrer de Dalt* són, lògicament, el nucli d'aquests dos barris.

Plaça de l'Església [iklézia]: és la plaça de l'església de Pals. El 1620 es troba documentada l'església parroquial del castell de Pals.

*Carrer La Fàbrica*⁴: recorda l'antiga fàbrica del senyor Bofill, l'Avi Rajoler.

El Camí Fondo: fora muralla, sota el *Carrer del Raval*.

Carrer Hospital: L'Hospital de Pals es troba documentat l'any 1596. Un informador ha sentit explicar que una part de l'Hospital fou donada a una família que es trobà sense llar a causa d'una revolta popular. Una altra part fou cedida a una altra família a la qual es va cremar la casa, i de mica en mica l'edifici va desaparèixer.

Carrer Major: carrer principal de l'antiga *Vila*, que uneix la *Plaça de l'Església* amb la *Plaça de l'Ajuntament*.

Els Masos de Pals: avui en dia és una aglomeració urbana i, amb la seva pròpia església, tot i ser un gran barri, té tota l'aparença d'un veritable poble; abans, però, només era el que diu el seu nom: uns quants masos escampats.

Carrer de la Muralla: antic camí de dins la muralla.

Carrer de les Placetes: nom posat recentment, perquè en aquest carrer hi ha diverses placetes.

Carrer del Raval: una part d'aquest raval és encara coneguda pel sobrenom de *Les Costes d'en Molines*, perquè és un terreny que fa més aviat pendent. El corònim *del raval* es troba documentat el 1597; *de les costes* es troba documentat el 1632.

Carrer de la Torre: per la seva proximitat a la *Torre de les Hores*. El rellotge d'aquesta torre el va fer posar en Tonet de can Pascual, quan era alcalde, pels volts del 1900. És una llàstima que hagi deixat de funcionar.

Carrer Tras-Samària: a la part est del poble, paral·lel al *Carrer Samària* en el seu tram sud.

La Vila: part més antiga del poble, protegida per la muralla. El nom es troba documentat el 1598.

4. L'aigua:

Carrer La Font: *La Font del Mata Bou*, que va ser enderrocada per construir un safareig, va ser l'origen del nom d'aquest carrer. Popularment és conegut pel *Carrer del Matadero*.

Barri La Llavadora: el nom prové d'una bassa anomenada així perquè sembla

---

4. A la placa consta com a *Barri La Fàbrica*.

que abans havia servit de safareig natural⁵. Una altra hipòtesi apunta la possibilitat que el nom provinguí del fet que les terres que hi ha en aquesta zona eren considerades molt bones, és a dir, que llevaven molt. Un informador ha insistit però en el fet que el nom *La Llavadora* correspon a la bassa, i que posteriorment va passar a la terra, la qual cosa fa pensar que la primera hipòtesi és més factible que la segona.

Barri la Mina: hi havia una mina d'aigua, al costat s'hi va fer un safareig.

Barri el Molí: són les cases del voltant del Molí de l'arròs. El 1620 es troba documentat "lo castell del molí de Pals".

Barri el Molinet: en aquest indret hi havia hagut tres molins, el de *can Galo*, el del *mas Pou* i el de *cal Mitjaire*.

Carrer del Torrent: per la proximitat amb aquest corrent d'aigua.

Barri dels Vinyers: el nom prové de *La Bassa dels Vinyers*, davant de *can Dimoselo*, i que encara existeix.

5. L'ecologia: podria haver inclòs en aquest apartat tots els noms que fan referència a l'entorn natural; també hauria pogut classificar alguns dels topònims següents en algun dels apartats anteriors, però no ho he fet. He reservat aquest apartat només per a uns quants topònims situats a la zona de marina i que dóna la impressió que han estat posats amb una certa ironia. Noms com el *Carrer Les Dunes*, el *Carrer Esquirol*, el *Carrer Illes Medes*, el *Carrer Paradís*, a més de tots els carrers que porten els noms dels vents, podrien, fora de tot context, delatar una certa sensibilitat envers el medi natural. Ara bé, qualsevol que conegui el context o la situació d'aquesta zona de marina i els interessos especulatius a què ha estat sotmesa entén perfectament la ironia d'aquests noms. Els noms dels vents que trobem en aquesta zona són els següents: *Garbí*, *Gregal*, *Llevant*, *Mestral*, *Migjorn*, *Ponent*, *Tramuntana* i *Xaloc*.

Un altre nom que trobem en aquesta zona de marina és el del *Carrer Els Pescadors*: davant de la *Torre Mora*, on des dels anys 50 hi ha la base americana, hi havia hagut un barri de pescadors; un cop els pescadors van abandonar les barraques, aquestes foren utilitzades per tancar-hi els ramats d'ovelles durant l'hivern. No se sap exactament quan es va estroncar l'activitat marinera, però un informador m'ha explicat que a principis de segle encara hi havia gent de Pals, per exemple els de *cal Bolero*, que anaven a tirar les arts. Les barraques ara ja no hi són, només queda la *Torre Mora*, que havia servit de servei de vigilància i de senya per als vaixells que navegaven per la zona. Potser per comptes de dedicar un carrer als antics pescadors hauria valgut més haver fet alguna cosa per evitar que els americans s'instal·lessin damunt l'antiga zona marinera.

Un altre topònim que hi ha en la zona de vora mar és el de *La Plaça dels Pous*, construcció totalment nova, que no deixa de ser una al·lusió a l'antiga virginitat de la

---

5. Segons el DCVB (vol. VI, p. 916), una de les accepcions del mot *llavadora* és ser una "pedra inclinada, apta per a llavar-hi la roba damunt",

zona. Prop de *La Font de Sa Bruixa*, durant la guerra civil, el dirigent local del comitè republicà hi va fer construir una barraca i un pou, una mena de refugi. Més avall, de l'altre costat del *Xalet d'en Barris*, en una cova bastant gran hi havia també un pou; ja abans de la guerra, el senyor Pere Coll la va fer tancar per poder-hi pouar aigua per al seu xalet.

6. La devoció: en aquest grup només hi trobem quatre topònims:

Carrer Sant Domènec: és de creació recent, ultracorrecció, equivocada, de *Sant Domingo*.

Carrer (abans, barri) *Sant Fructuós* i *plaça Sant Fructuós*: tots dos als Masos de Pals. *Sant Fructuós* es troba documentat com a barri el 1624, i com a capella (l'actual església dels Masos de Pals) el 1632. El *Carrer Sant Fructuós* és anomenat popularment el *Carrer del Mig*, perquè abans era el que travessava el nucli dels *Masos*, que quedava dividit entre el *Barri de Dalt* i el *Barri de Baix*. *La Plaça Sant Fructuós* és des de sempre la *Plaça de l'Església*, o simplement *La Plaça*.

Carrer de mossèn Joaquim Pi: era l'oncle del doctor Pi Figueres, havia estat vicari de Pals.

Carrer Sant Josep.

7. Topònims construïts sobre un altre topònim o corònim: si alguns d'aquests topònims urbans són molt adients, perquè ajuden a mantenir microtopònims que podrien córrer el risc de passar desapercebuts, d'altres, en canvi, no són massa encertats, justament per la raó contrària, perquè els grans topònims ja sobreviuen per ells mateixos, i el que cal preservar són els topònims locals (pronúncia inclosa).

Carrer Carmany: uneix el *Carrer Enginyer Algarra* amb el *Camí de Cramany*, nom de la muntanya que hi ha entre Pals i Regencós [rəʒinkós]⁶.

Plaça Catalunya: de construcció recent. Popularment és més coneguda per *La Plaça del Consultori* o *La Plaça de la Font*.

Plaça Espanya: nom imposat, antiga *Plaça de la Constitució*, és *La Plaça de l'Ajuntament*.

Passeig d'Europa: de construcció recent, més conegut pel *Carrer del Pavelló* o *El Carrer del Mercat* (pel mercat dels dimarts).

Carrer del Golf: abans era la carretera del *Grau*, topònim que hauria calgut guardar i no arraconar-lo en favor d'altres noms més "internacionals".

---

6. El DCVB recull la llegenda de la fada que habitava a *Cramany* i que filava teranyines d'or i la creença que hi havia tresors que calia buscar les nits de trons i llamps amb una candela verda i cridant una consigna. Hi ha també la llegenda del Bruel, que era un monstre fabulós que habitava en les aigües de *L'Estany* i que certes nits sortia per anar a *Cramany* a trobar-se amb d'altres bestioles.

Avinguda Mediterrani: de creació recent, de tota la vida, ha estat *La Carretera de la Platja* [plá3ð], o “d’anar a mar”, i per la gent del país ho continuarà essent.

8. Topònims d’origen desconegut: hi ha dos topònims, noms de barri, que no he inclòs en cap dels apartats anteriors perquè no he pogut esbrinar-ne el significat. Un és *Camargues*, que ja es troba documentat el 1577. És molt difícil imaginar com era aquesta zona en un temps tan reculat, si el paisatge d’abans tenia una certa similitud amb el de la Camarga occitana; hom pot pensar en la possibilitat que algun habitant procedent del “regne de França” hagués creat el topònim local per analogia amb el francès. Però això no deixa de ser una hipòtesi difícil de verificar, i bastant inversemblant si es té en compte que la zona de *Camargues* es troba sota les muntanyes de *Cramany* i, per tant, força lluny de la zona dels aiguamolls.

L’altre topònim és el del *Barri Bernagar* (de vegades escrit *Bernagà*): la gent que ha viscut tota la vida en aquesta zona, que aquesta sí que és zona de terres pantanoses, no ha sentit explicar-ne mai el significat, tot i que el mot l’han emprat sempre. L’única cosa que en saben és que abans era un terreny comunitari i que es va repartir entre tots els veïns de Pals i Masos: es van fer feixes de vessana i mitja, una per a cada casa. Amb el temps, algunes feixes han modificat la seva dimensió inicial, bé per canvis de propietari, bé per altres causes⁷... El cas és que de l’origen i la significació del nom no se’n sap res. Al DCVB (vol. X, p. 747) he trobat registrat el mot “vernecat”, que també es pot trobar escrit amb b (bernegat), que designa una mena d’escudella o plat fondo, de fusta o d’altre material, que servia principalment en l’exèrcit i en la marina per a menjar-hi els soldats i tripulants; bé podria ser que alguna anècdota expliqués la relació entre aquest mot i *El Bernagar*. Cal també pensar en la hipòtesi que sigui una paraula derivada dels mots llatins “verna” + “ager”, i el mot voldria dir “terra d’esclaus o d’indígenes”⁸.

---

7. Hi ha qui diu que alguns propietaris feien córrer les pedres de terme.

8. L’arxiu municipal de Pals s’obrirà al públic properament: confio que hi podré trobar alguna informació relativa a aquests topònims.